

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА “ТАРБИЯ” ФАНИНИ ИНТЕРАКТИВ ЁНДАШУВ АСОСИДА ЎҚИТИШ УЧУН НАМУНАВИЙ ИНТЕРАКТИВ ДАРС МОДЕЛИ

Хақимов Амирхон Алишер ўғли

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги Университети мустақил
изланувчиси

Аннотация: *Мазкур илмий ишда умумтаълим мактабларида “Тарбия” фанини ўқитиш жараёнида интерактив ёндашувни қўллашнинг зарурати, унинг педагогик-тарбиявий аҳамияти ҳамда ўқувчилар шахсини маънавий-ахлоқий жиҳатдан шакллантиришдаги ўрни таҳлил қилинган. Интерактив ёндашув ўқувчиларни тарбиявий жараённинг пассив объектдан фаол субъектига айлантириш, уларда ижтимоий фаоллик, мустақил ва танқидий фикрлаш, масъулият ҳамда фуқаролик позициясини ривожлантиришга хизмат қилувчи самарали педагогик усул сифатида асослаб берилган. Шунингдек, хорижий давлатлар тажрибаси таҳлил қилиниб, интерактив методлар орқали “Тарбия” фанини ўқитишнинг миллий таълим тизимидаги имкониятлари илмий жиҳатдан ёритилган. Тадқиқот натижалари интерактив ёндашув “Тарбия” фанининг самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади.*

Калит сўзлар: *интерактив ёндашув, тарбия фанини ўқитиш, умумтаълим мактаби, маънавий-ахлоқий тарбия, ижтимоий компетенциялар, фаол ўқитиш, шахсни тарбиялаш, педагогик технология.*

Ҳозирги глобаллашув ва ижтимоий ўзгаришлар шароитида умумтаълим мактабларида “Тарбия” фанини ўқитиш мазмуни ва усулларини такомиллаштириш долзарб педагогик масалалардан бири ҳисобланади. Замонавий жамиятда ўқувчидан нафақат билимли бўлиш, балки юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга, ижтимоий фаолликка, мустақил фикрлаш ва тўғри қарор қабул қилиш қобилиятига эга бўлиш талаб этилмоқда. Шу нуқтаи назардан, “Тарбия” фанини интерактив ёндашув асосида ўқитиш зарурати объектив эҳтиёж сифатида намоён бўлади.

Анъанавий тарбия фанини ўқитиш амалиётида кўп ҳолларда маърузавий баён, тайёр қоидаларни тушунтириш ва ахлоқий нормаларни ёдлашга асосланган усуллар устувор бўлиб келган. Бундай ёндашув ўқувчиларнинг шахсий тажрибасини, ички муносабатини ва фаол иштирокини етарлича ҳисобга олмайди. Натижада тарбиявий билимлар формал характер касб этиб, ўқувчининг хулқ-атвори ва дунёқарашига чуқур таъсир кўрсатмаслиги мумкин. Шу сабабли “Тарбия” фанини ўқитишда интерактив ёндашувни қўллаш замонавий педагогик талаб сифатида қаралиши лозим.

Интерактив ёндашув асосида “Тарбия” фанини ўқитиш таълим жараёнини фаол мулоқот, ҳамкорлик ва ҳаётий вазиятларга таянган ҳолда ташкил этишни назарда тутати. Бунда ўқувчилар ахлоқий меъёрлар ва ижтимоий қадриятларни тайёр ҳолда қабул қилмай, балки баҳс-мунозара, муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, ролли

ўйинлар ва жамоавий муҳокамалар орқали англайдилар. Бу эса тарбиявий билимларнинг онгли ўзлаштирилишига ва шахсий эътиқодга айланишига хизмат қилади .

Интерактив ёндашувнинг “Тарбия” фанини ўқитишдаги зарурати, аввало, ўқувчиларда ижтимоий-маънавий компетенцияларни шакллантириш билан боғлиқ. Фикр алмашиш, ўз нуқтаи назарини асослаб бериш, бошқаларнинг фикрини ҳурмат қилиш орқали ўқувчилар мулоқот маданиятини, бағрикенгликни ва жамоада яшаш қоидаларини ўзлаштирадилар. Бу эса уларнинг келгусида жамиятда фаол фуқаро сифатида шаклланиши учун муҳим пойдевор яратади .

Шунингдек, интерактив ёндашув тарбия фанини ўқитишда назария билан амалиёт ўртасидаги узвий боғлиқликни таъминлайди. Ҳаётий мисоллар, ижтимоий вазиятлар ва ахлоқий дилеммалар асосида олиб борилган машғулотлар ўқувчиларга тарбиявий қоидаларни реал ҳаётда қўллаш имкониятини беради. Бу эса тарбия фанининг амалий аҳамиятини оширади ва унинг самарадорлигини таъминлайди .

Хулоса қилиб айтганда, умумтаълим мактабларида “Тарбия” фанини интерактив ёндашув асосида ўқитиш замонавий таълим тизимининг муҳим ва зарур талаби ҳисобланади. У ўқувчиларнинг маънавий-ахлоқий ривожланишини таъминлаш, ижтимоий фаол ва масъулиятли шахсни шакллантиришга хизмат қилади. Шу боис интерактив ёндашувни “Тарбия” фанини ўқитиш амалиётига тизимли равишда жорий этиш таълим-тарбия жараёни самарадорлигини оширишнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади .

Хорижий давлатлар таълим тизими тажрибаси шуни кўрсатадики, умумтаълим мактабларида тарбиявий фанларни интерактив ёндашув асосида ўқитиш шахс камолоти ва жамият барқарорлиги учун муҳим омил ҳисобланади. Ривожланган мамлакатларда тарбия, ахлоқ, фуқаролик ва ижтимоий фанлар мазмуни ўқувчини фаол ҳаётий позицияга эга, масъулиятли ва мустақил фикрлайдиган шахс сифатида шакллантиришга қаратилган бўлиб, интерактив методлар мазкур мақсадга эришишнинг асосий воситаси сифатида қўлланилмоқда.

АҚШ таълим тизимида тарбия масалалари “Civic Education”, “Character Education” ва “Social Emotional Learning” фанлари орқали амалга оширилади. Ушбу фанларни ўқитиш жараёни интерактив ёндашув асосида ташкил этилиб, ўқувчилар фуқаролик бурчи, жамоатчиликдаги ҳуқ-атвор, ҳуқуқ ва мажбуриятлар ҳақида билимларни баҳс-мунозаралар, ролли ўйинлар, кейс-стади ҳамда ижтимоий лойиҳалар орқали ўзлаштирадилар. Бу тажрибада ахлоқий қоидаларни ёдлаш эмас, балки уларни англаш ва ҳаётий вазиятларда қўллашга алоҳида эътибор қаратилади.

Европа давлатлари, жумладан, Финляндия ва Швеция таълим тизимларида тарбиявий фанлар шахсга йўналтирилган ва интерактив таълим модели асосида ўқитилади. Финляндия мактабларида “ахлоқий тарбия” ва “ижтимоий компетенциялар” фанлараро ёндашув асосида ташкил этилиб, гуруҳли муҳокамалар, ҳаётий муаммоларни таҳлил қилиш ва ўқувчиларнинг шахсий тажрибасига таяниш устувор ҳисобланади. Бу мамлакат тажрибасида интерактив ёндашув ўқувчиларда ўзаро ҳурмат, бағрикенглик ва жамоада яшаш маданиятини шакллантиришга хизмат қилади .

Германия таълим тизимида тарбия масалалари “Social Studies” ва “Ethics” фанлари доирасида интерактив усуллар орқали ўқитилади. Дарс жараёнида ахлоқий дилеммалар, ҳуқуқий-ижтимоий вазиятлар ва фуқаролик масъулиятига оид масалалар муҳокама қилинади. Бу жараёнда ўқувчилар ўз нуктаи назарини эркин билдириш, бошқалар фикрини ҳурмат қилиш ва асосланган хулосалар чиқаришга ўргатилади. Мазкур тажриба интерактив ёндашувнинг тарбиявий самарасини оширишдаги аҳамиятини кўрсатади.

Япония таълим тизимида тарбия фанлари миллий кадриятлар ва жамоавий маданият билан уйғун ҳолда интерактив ёндашув асосида амалга оширилади. “Маънавий тарбия” машғулотида ўқувчилар жамоавий муҳокамалар, амалий вазиятларни таҳлил қилиш ва ижтимоий ролларни бажариш орқали ахлоқий қоидаларни англайдилар. Интерактив ёндашув бу ерда интизом, жамоага садоқат ва масъулият ҳиссини шакллантиришга хизмат қилади.

Буюк Британия таълим тизимида “Citizenship Education” фани тарбиявий йўналишдаги асосий фанлардан бири ҳисобланади. Ушбу фан интерактив усуллар асосида ўқитилиб, ўқувчиларда демократик кадриятлар, инсон ҳуқуқлари ва ижтимоий адолат ҳақида онгли муносабат шакллантирилади. Дарсларда баҳс-мунозара, жамоавий лойиҳалар ва воқеликка асосланган муҳокамалар кенг қўлланилади.

Хориж тажрибаларининг умумий таҳлили шуни кўрсатадики, интерактив ёндашув умумтаълим мактабларида тарбия фанини ўқитишда универсал аҳамиятга эга бўлиб, у ўқувчиларда ахлоқий кадриятларни онгли равишда шакллантириш, ижтимоий фаолликни ошириш ва шахсий масъулиятни ривожлантиришга хизмат қилади. Мазкур тажрибаларни миллий таълим тизими шароитига мослаштириб жорий этиш умумтаълим мактабларида “Тарбия” фанини ўқитиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Шу тариқа, хорижий давлатлар тажрибаси интерактив ёндашув асосида тарбия фанини ўқитишнинг илмий ва амалий жиҳатдан мақсадга мувофиқ эканлигини тасдиқлайди ҳамда уни миллий таълим тизимида қўллаш заруратини асослаб беради.

“Тарбия” фанини интерактив ёндашув асосида ўқитишда дарс жараёни ўқувчининг шахсий тажрибаси, ижтимоий муносабатларга бўлган қарашлари ва маънавий кадриятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилиши лозим. Интерактив дарс модели тарбиявий мақсадларни фақат ахборот бериш орқали эмас, балки ўқувчининг фаол иштироки, мулоқоти ва тафаккури орқали амалга оширишга қаратилган бўлади.

Бундай дарс модели, аввало, ҳаётини муаммоли вазиятни яратиш билан бошланади. Ўқитувчи ўқувчиларга ахлоқий, ижтимоий ёки фуқароликка оид реал ёки моделлаштирилган ҳолатни таклиф этади. Масалан, жамоадаги масъулият, ўзаро ҳурмат, интернет маданияти ёки дўстлик муносабатларига оид вазият муҳокама учун берилди. Бу босқич ўқувчиларнинг диққатини жалб қилиш ва уларда ички қизиқишни уйғотишга хизмат қилади.

Кейинги босқичда жамоавий муҳокама ва мулоқот ташкил этилади. Ўқувчилар гуруҳларга бўлиниб, берилган вазият юзасидан ўз фикрларини билдиришади, турли нуктаи назарларни таққослайдилар ва ечим вариантларини муҳокама қилдилар. Бу жараёнда ўқитувчи раҳбарлик қилувчи эмас, балки муҳокамани йўналтирувчи ва

рағбатлантирувчи ролни бажаради. Мазкур босқич “Тарбия” фанининг асосий вазифаси — ўқувчининг ахлоқий онгини шакллантиришга хизмат қилади .

Интерактив дарс моделида ролли ўйинлар ва ижтимоий моделлаштириш муҳим ўрин тутди. Ўқувчилар муайян ижтимоий ролларни бажариш орқали ахлоқий қарорларни қабул қилиш жараёнини амалда ҳис қиладилар. Бу усул орқали ахлоқий қоидалар назарий тушунча сифатида эмас, балки шахсий тажриба сифатида ўзлаштирилади. Айниқса, тарбия фанини ўқитишда ушбу усул юқори самара беради.

Навбатдаги босқич умумлаштириш ва қадриятларни англаш жараёни ҳисобланади. Ўқитувчи муҳокама ва ролли ўйинлар натижасида билдирилган фикрларни умумлаштиради, ахлоқий хулосаларни шакллантиришга ёрдам беради. Бу ерда тайёр қоида берилиши эмас, балки ўқувчилар томонидан мустақил равишда хулоса чиқарилишига эътибор қаратилади. Шу орқали тарбиявий билимлар ўқувчининг шахсий эътиқодига айланади.

Дарс модели рефлексия ва ўз-ўзини баҳолаш билан якунланади. Ўқувчилар дарс жараёнида нимани англагани, қандай хулосага келгани ва бу билимларни ҳаётда қандай қўллаши мумкинлиги ҳақида фикр билдиришади. Бу босқич ўқувчиларда ўз хатти-ҳаракатини баҳолаш, маънавий масъулият ҳиссини шакллантиришга хизмат қилади.

Мазкур интерактив дарс модели “Тарбия” фанининг мазмуни ва мақсадларига тўлиқ мос бўлиб, у ўқувчиларнинг маънавий-ахлоқий ривожланишини таъминлаш, ижтимоий фаоллик ва фуқаролик позициясини шакллантиришга қаратилган. Интерактив ёндашувга асосланган бундай дарслар тарбиявий билимларни формал ўзлаштиришдан чиқариб, уларни ўқувчининг ҳаётий тажрибаси ва шахсий қадриятлар тизимига сингдириш имконини беради .

“Тарбия” фанидан 1 соатлик интерактив дарс ишланмаси (намунавий)

Дарс мавзуси: Жамиятда ўзаро ҳурмат ва масъулият маданияти

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда ўзаро ҳурмат, масъулият ва жамоада ўзини тутиш қоидалари ҳақида онгли тасаввурни шакллантириш, ахлоқий қарор қабул қилиш кўникмаларини ривожлантириш.

Кутилган натижалар: Дарс якунида ўқувчилар:— жамиятда ўзаро ҳурмат ва масъулият тушунчасини англайди; — ҳаётий вазиятларда ахлоқий меъёрларни қўллашга ўрганади; — ўз фикрини асослаб билдириш ва бошқалар фикрини ҳурмат қилиш кўникмасига эга бўлади.

Дарс усуллари: интерактив муҳокама, кейс-стади, ролли ўйин, жамоавий таҳлил, рефлексия.

Дарс жараёни:

Дарс аввалида ўқитувчи ўқувчиларга ҳаётий муаммоли вазиятни таклиф этади. Масалан, синфда ёки ижтимоий тармоқларда ўзаро ҳурмат бузилишига доир ҳолат қисқача тасвирланади. Ўқувчилардан ушбу вазиятга муносабат билдириш сўралади. Бу босқич ўқувчиларнинг диққатини жалб қилиш ва уларни фикрлашга ундашга хизмат қилади .

Кейин ўқувчилар кичик гуруҳларга бўлиниб, берилган вазиятни муҳокама қиладилар. Ҳар бир гуруҳ вазиятнинг сабаблари, оқибатлари ва ечим вариантларини

ишлаб чиқади. Гуруҳлар ўз фикрларини тақдим этадилар. Ўқитувчи муҳокамани йўналтириб, ахлоқий хулосалар чиқаришга ёрдам беради.

Навбатда ролли ўйин усули қўлланилади. Ўқувчилар муайян ижтимоий ролларни бажариб, ушбу вазиятда қандай ҳаракат қилиш лозимлигини амалда кўрсатадилар. Бу орқали ахлоқий қоидалар ўқувчининг шахсий тажрибасига айланади.

Дарс якунида умумлаштириш ва рефлексия ўтказилади. Ўқувчилар дарсдан олган хулосаларини, ҳаётда бу билимларни қандай қўллашини айтиб ўтадилар. Ўқитувчи тарбиявий аҳамиятга эга умумий хулосани шакллантиради.

“Тарбия” фанини интерактив ёндашув асосида ўқитишда ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олиш муҳим ҳисобланади. 5–9-синф ўқувчиларида шахсий фикр шаклланиш босқичида бўлгани сабабли интерактив методлар айниқса самарали ҳисобланади.

5–6-синфларда интерактив ёндашув кўпроқ ролли ўйинлар, ҳаётий мисоллар ва қисқа муҳокамалар орқали амалга оширилади. Бу босқичда тарбиявий тушунчалар оддий ва тушунарли вазиятлар орқали берилгани мақсадга мувофиқ.

7–8-синфларда интерактив усуллар кейс-стади, гуруҳли таҳлил ва жамоавий қарор қабул қилиш шаклида қўлланилади. Ўқувчиларда ахлоқий дилеммаларни англаш ва танқидий фикрлаш кўникмалари шакллантирилади.

9-синфда эса интерактив ёндашув баҳс-мунозара, ижтимоий лойиҳалар ва муаммоли саволлар асосида ташкил этилади. Бу босқичда ўқувчилар фуқаролик позицияси, шахсий масъулият ва жамият олдидаги бурч ҳақида онгли хулосалар чиқаришга ўрганадилар.

Шу тарзда, интерактив ёндашувни 5–9-синфлар кесимида босқичма-босқич жорий этиш “Тарбия” фанининг мазмунини ўқувчилар ёши ва психологиясига мос равишда самарали ўзлаштиришни таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. — Москва: Просвещение, 1995.
2. Кларин М.В. Интерактивное обучение в современном образовании. — Москва: Академия, 2010.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. — Москва: Народное образование, 2006.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. — Москва: Логос, 2004.
5. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — Москва: Академия, 2015.
6. Bonwell C.C., Eison J.A. Active Learning: Creating Excitement in the Classroom. — Washington: ASHE, 1991.
7. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperative Learning: Theory and Practice. — Boston: Allyn and Bacon, 2009.

8. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009.
9. Darling-Hammond L. Powerful Learning: What We Know About Teaching for Understanding. — San Francisco: Jossey-Bass, 2008.
10. OECD. Social and Emotional Skills for Student Success. — Paris: OECD Publishing, 2015.
11. Finnish National Agency for Education. Values Education and Phenomenon-Based Learning. — Helsinki, 2017.
12. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. — Paris, 2015.
13. Юсупов Ш.Ш. Таълим жараёнида фаол ўқитиш усуллари. — Тошкент: Фан, 2021.
14. Қодиров А.А. Замонавий педагогик технологиялар. — Тошкент: Ўқитувчи, 2018.
15. Халиков И.Р. Таълим ва тарбияда инновацион ёндашувлар. — Тошкент: Фан, 2020.
16. Абдуллаева Н.Х. Умумтаълим мактабларида тарбия фанини ўқитишда интерактив методлар // Педагогик таълим. — 2019. — №4.
17. Мирзаев Б.Б. Мактаб таълим тизимида маънавий-ахлоқий тарбия масалалари. — Тошкент, 2020.